REGIONALNY OŚRODEK POLITYKI SPOŁECZNEJ
W BIAŁYMSTOKU

Informacja

o realizacji usług opiekuńczych

przyznawanych w ramach pomocy społecznej

na terenie województwa podlaskiego

Białystok, 2022

Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.

Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Zadaniem pomocy społecznej jest także zapobieganie trudnym sytuacjom życiowym przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem. Jednym z głównych celów pomocy społecznej jest stworzenie sieci usług socjalnych adekwatnych do potrzeb w tym zakresie.

Zagadnienia pomocy państwa adresowanej do osób i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej normuje ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268). Zgodnie z art. 50 w/w ustawy *[Usługi opiekuńcze; specjalistyczne usługi opiekuńcze]* osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona, przysługuje pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych. Usługi opiekuńcze lub specjalistyczne usługi opiekuńcze mogą być przyznane również osobie, która wymaga pomocy innych osób, a rodzina, a także wspólnie niezamieszkujący małżonek, wstępni, zstępni nie mogą takiej pomocy zapewnić. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz, w miarę możliwości, zapewnienie kontaktów z otoczeniem. Specjalistyczne usługi opiekuńcze są to usługi dostosowane do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności, świadczone przez osoby ze specjalistycznym przygotowaniem zawodowym.

Ośrodek pomocy społecznej albo centrum usług społecznych, o którym mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych, przyznając usługi opiekuńcze, ustala ich zakres, okres i miejsce świadczenia. Rada gminy określa, w drodze uchwały, szczegółowe warunki przyznawania i odpłatności za usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze, z wyłączeniem specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi, oraz szczegółowe warunki częściowego lub całkowitego zwolnienia od opłat, jak również tryb ich pobierania.

Usługi opiekuńcze to jedna z form pomocy udzielanej w ramach systemu wsparcia socjalnego. Mogą z niej skorzystać osoby z niepełnosprawnościami, a także osoby chore krótkoterminowo albo przewlekle, osoby starsze i osoby samotne, jeśli potrzebują, na co dzień pomocy innych osób, a nie mogą jej uzyskać od osób, które wspólnie z nią mieszkają (np. równie chory współmałżonek) i innych członków rodziny, tzw. wstępnych i zstępnych, czyli dzieci, wnuków, sióstr, braci, dalszej rodziny.

Usługi opiekuńcze dzielą się na 3 rodzaje:

- Usługi opiekuńcze zwykłe,
- Specjalistyczne usługi opiekuńcze,
- Specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi.

Usługi opiekuńcze zwykłe obejmują pomoc w 4 obszarach:

1. **Zaspokajanie codziennych potrzeb** życiowych podopiecznego, w tym m.in.:
   - zakup artykułów spożywczych i przemysłowych koniecznych do prowadzenia gospodarstwa domowego,
   - przygotowywanie (lub dostarczanie) prostych posiłków według diety zaleconej przez lekarza,
   - karmienie podopiecznego.

2. **Opieka higieniczna** nad podopiecznym i jego otoczeniem, w tym m.in.:
   - sprzątanie pomieszczeń, w których przebywa podopieczny (w tym także np. mycie okien),
   - dbanie o sprzęty codziennego użytku (np. ścieranie kurzy, mycie naczyń, pranie, wynoszenie śmieci),
   - utrzymywanie w czystości urządzeń sanitarnych,
   - utrzymywanie higieny osobistej podopiecznego poprzez: mycie, czesanie, kąpiel, pomoc w załatwianiu potrzeb fizjologicznych, utrzymywanie w czystości bielizny osobistej i pościeli, pomoc przy ubieraniu.

3. **Zabiegi pielęgnacyjne zalecone przez lekarza**, w tym m.in.:
   - podawanie leków,
   - zamawianie wizyt lekarskich,
   - realizacja recept w aptece,
   - kontakt z lekarzem w sprawach dotyczących zdrowia podopiecznego (zwłaszcza w sytuacjach pogorszenia się stanu zdrowia podopiecznego).

4. **Zapewnienie, w miarę możliwości, kontaktów podopiecznego z otoczeniem**, w tym m.in.:
   - podtrzymywanie kondycji psychofizycznej podopiecznego, np. zachęcanie do i towarzyszenie w aktywności fizycznej (spacery) i intelektualnej (rozmowy, czytanie prasy i książek, rozwiązywanie krzyżówek, gry planszowe),
   - pomoc w załatwianiu spraw urzędowych w uzgodnieniu z podopiecznym,
   - pomoc w kontaktach ze społecznością lokalną.

Specjalistyczne usługi opiekuńcze to usługi opiekuńcze dostosowane do szczególnych potrzeb wynikających z typu schorzenia lub niepełnosprawności. Takie usługi nie mogą być świadczone przez zwykłych opiekunów, ale osoby ze specjalistycznym przygotowaniem

zawodowym, np. pielęgniarkę, psychologa, pedagoga, logopedę, pracownika socjalnego, terapeutę zajęciowego, asystenta osoby niepełnosprawnej, rehabilitanta. Wsparcie w postaci specjalistycznych usług opiekuńczych dotyczy osób z niepełnosprawnościami, niesamodzielnych, niezaradnych z powodu różnych zaburzeń (innych niż psychiczne) oraz osób samotnych. Warunkiem uzyskania takiej pomocy jest fakt, że osoby te wymagają indywidualnego wsparcia, ponieważ w wyniku pogłębiającej się choroby nie są w stanie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych.

Specjalistyczne usługi opiekuńcze obejmują następujące obszary wsparcia:

1. **Uczenie i rozwijanie u podopiecznego umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia**, a zwłaszcza:
   - kształtowanie umiejętności: zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i funkcjonowania w społeczeństwie,
   - motywowanie podopiecznego do aktywności, leczenia i rehabilitacji,
   - prowadzenie treningów umiejętności samoobsługi (np. dbałości o higienę i wygląd, wykonywanie czynności porządkowych i gospodarczych),
   - prowadzenie treningów społecznych (np. utrzymywania relacji z domownikami, w miejscu nauki, pracy, z sąsiadami, korzystania z usług różnych instytucji, organizacji czasu wolnego),
   - wspieranie i asystowanie w codziennych czynnościach życiowych,
   - podejmowanie interwencji i pomoc rodzinie podopiecznego (np. kształtowanie właściwych relacji z chorym, niepełnosprawnym, samotnym członkiem rodziny, poradnictwo w sytuacjach kryzysowych, wsparcie psychologiczne, rozmowy terapeutyczne),
   - pomoc w załatwianiu spraw urzędowych (np. w uzyskaniu świadczeń społecznych, w wypełnieniu i dostarczeniu dokumentów),
   - wspieranie i pomoc w uzyskaniu zatrudnienia (np. szukanie ofert pracy, pomoc w napisaniu dokumentów aplikacyjnych i zebraniu dokumentów potrzebnych do zatrudnienia oraz przygotowaniu się do rozmowy kwalifikacyjnej),
   - pomoc w gospodarowaniu pieniędzmi (np. nauka planowania budżetu, asystowanie przy zakupach i dokonywaniu opłat, pomoc w uzyskaniu ulg w opłatach).

2. **Pielęgnację podopiecznego**, jako element procesu leczenia, w tym pomoc w:
   - uzyskaniu dostępu do świadczeń zdrowotnych,
   - uzgadnianiu i pilnowaniu terminów wizyt lekarskich, badań diagnostycznych i zabiegów medycznych,
   - zamawianiu i kupowaniu leków w aptece, a także pilnowaniu przyjmowania leków (również monitoring ewentualnych skutków ubocznych ich przyjmowania),
   - dotarciu do placówek służby zdrowia i rehabilitacyjnych,
   - w szczególnych przypadkach: zmiana opatrunków, mycie i pomoc w załatwianiu potrzeb fizjologicznych, pomoc w korzystaniu ze środków pomocniczych.

3. **Rehabilitację fizyczną i usprawnianie zaburzonych funkcji organizmu** podopiecznego zgodnie z zaleceniami lekarza, specjalisty rehabilitacji ruchowej lub fizjoterapii, jak również współpraca ze specjalistami w psychologiczno-pedagogicznym i edukacyjno-terapeutycznym wsparciu podopiecznego.

Specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi to szczególny rodzaj specjalistycznych usług opiekuńczych udzielanych osobom, które z powodu choroby psychicznej lub niepełnosprawności intelektualnej mają poważne trudności w codziennym funkcjonowaniu, a zwłaszcza z relacjach z otoczeniem, edukacji, zatrudnieniu i realizacji spraw bytowych.

Specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi świadczone są również przez osoby z kwalifikacjami do zawodu m.in. psychologa, pedagoga, logopedy, pracownika socjalnego, terapeuty zajęciowego lub innej profesji dającej wiedzę i umiejętności pozwalające świadczyć tego rodzaju usługi. Dodatkowo specjaliści świadczący usługi specjalistyczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi muszą mieć zaliczony, co najmniej półroczny staż (m.in. w szpitalu psychiatrycznym, w środowiskowym domu samopomocy, domu pomocy społecznej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną albo placówce oświatowej lub terapeutycznej dla dzieci/młodzieży z zaburzeniami rozwoju lub niepełnosprawnością intelektualną) albo poświadczyć doświadczenie nabyte podczas realizacji takich usług.

W zakresie specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi mieszczą się usługi specjalistyczne (wymienione wyżej) oraz usługi dodatkowe, a mianowicie:

1. **Pomoc mieszkaniowa dla podopiecznego** (np. w uzyskaniu mieszkania, organizacji drobnych napraw i remontów, likwidacji barier architektonicznych, kształtowaniu prawidłowych relacji z sąsiadami),
2. **Zapewnienie dzieciom i młodzieży** z zaburzeniami psychicznymi lub niepełnosprawnością intelektualną **dostępu do zajęć** rehabilitacyjnych i rewalidacyjno-wychowawczych, jeśli nie mają takiego dostępu zapewnionego.

Organizowanie i świadczenie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania spoczywa na gminie, przy czym w odniesieniu do specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi jest to zadanie zlecone gminie z zakresu administracji rządowej (art. 18 ust. 1 pkt 3 ustawy). W pozostałym zakresie jest to zadanie własne gminy o charakterze obowiązkowym (art. 17 ust. 1 pkt 11 ustawy).

Świadczenia z zakresu usług opiekuńczych, specjalistycznych usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi przyznają

ośrodki pomocy społecznej (OPS) właściwe dla miejsca zamieszkania osoby, która ubiega się o takiego rodzaju wsparcie.

Usługi opiekuńcze świadczone są w domu podopiecznego i – zgodnie z potrzebami – w jego najbliższym otoczeniu. Usługi opiekuńcze nie są świadczone przez pracowników OPS, ale przez pracowników (opiekunów) z firm zewnętrznych, które podpisały odpowiednie umowy z OPS, dlatego zakres i standard usług mogą być różne.

Z kolei specjalistyczne usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi świadczone są w porozumieniu ze specjalistycznymi placówkami terapeutycznymi zarówno w domu podopiecznego, jak również w ośrodkach wsparcia, takich jak środowiskowe domy samopomocy, kluby samopomocy, dzienne domy pomocy.[1]

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku corocznie opracowuje Ocenę Zasobów Pomocy Społecznej (OZPS), na podstawie ocen przygotowanych przez samorządy gmin oraz powiatów z terenu województwa. Przygotowany przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku raport zawiera informację zbiorczą na temat sytuacji demograficznej i społecznej, o systemie wsparcia osób zagrożonych i wykluczonych społecznie w gminach i powiatach województwa podlaskiego, a także prezentuje dane bieżące i prognozowane odnośnie osób korzystających z poszczególnych form wsparcia w obszarze pomocy społecznej i w obszarach objętych zakresem innych ustaw.

Do opracowania Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wykorzystywane jest narzędzie elektroniczne w formie modułu w Centralnej Aplikacji Statystycznej (CAS), należące do systemów informatycznych Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej. Na podstawie danych uzyskanych z CAS, w tym danych ujętych w sprawozdaniach MRiPS-03 za 2019 r. i MRiPS-03 za 2021 r., pogłębiono analizę dotyczącą realizowanych usługach opiekuńczych na terenie woj. podlaskiego w latach 2019 i 2021 (uwzględniono rok 2019 jako ostatni przed pandemią i 2021, jako poprzedzający rok bieżący).

Niniejsza informacja obejmuje diagnozę realizacji usług opiekuńczych zwykłych i specjalistycznych usług opiekuńczych (bez specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi).

W 2021 roku na terenie woj. podlaskiego usługi opiekuńcze realizowane były na terenie 84 gmin spośród 118 gmin woj. podlaskiego. 34 gminy w 2021 roku nie zapewniały usług opiekuńczych na swoim terenie, co stanowi ok. 29% wszystkich gmin. Są to następujące gminy:

- **wiejskie:** *Poświętne, Rudka, Wąsosz, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Narew, Mały Płock, Miastkowo, Przytuły, Śniadowo, Wizna, Krypno, Puńsk, Grodzisk, Mielnik, Milejczyce,*

[1] http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/767981

Siemiatycze, Korycin, Kuźnica, Nowy Dwór, Rutka Tartak, Klukowo, Kobylin Borzymy, Nowe Piekuty, Sokoły, Wysokie Mazowieckie, Kołaki Kościelne, Szumowo, Zambrów,

- **miejsko-wiejskie:** *Rajgród, Kleszczele, Nowogród, Knyszyn, Krynki.*

Najwięcej gmin, które nie świadczą usług opiekuńczych to gminy wiejskie (29 gmin). Gminy miejsko-wiejskie stanowią 14,5% gmin nie świadczących tych usług. Natomiast wszystkie gminy miejskie woj. podlaskiego realizują usługi opiekuńcze.

W porównaniu do roku 2019 nastąpił wzrost gmin świadczących usługi opiekuńcze o 5 gmin (w 2019 r. 39 gmin nie realizowało usług opiekuńczych). Przy czym 28 spośród tych gmin nie realizowało usług opiekuńczych zarówno w roku 2019 jak i w roku 2021.

W 2019 roku realizacją usług opiekuńczych na terenie woj. podlaskiego objęto 2 290 osób, co stanowi 0,19% ogólnej liczby ludności woj. podlaskiego i 0,93% liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (tj. kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyźni w wieku 65 lat i więcej). Liczba świadczeń wyniosła 727 604, a kwota świadczeń 13 804 493 zł, w tym specjalistyczne usługi opiekuńcze: 28 osób, 28 270 świadczeń, kwota 183 885 zł.

W 2021 roku realizacją usług opiekuńczych na terenie woj. podlaskiego objęto 2 181 osób (spadek o 109 osób), co stanowi 0,19% ogólnej liczby ludności woj. podlaskiego i 0,84% liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (tj. kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyźni w wieku 65 lat i więcej). Liczba świadczeń wyniosła 637 778 (spadek o 89 826), a kwota świadczeń 14 424 485 zł (wzrost o 619 992 zł), w tym specjalistyczne usługi opiekuńcze; 13 osób (spadek o 15), 10 740 (spadek o 17 530) świadczeń, kwota 209 196 zł (wzrost o 25 311 zł).

W porównaniu do roku 2019 w 39 gminach nastąpił spadek liczby osób, którym przyznano decyzją świadczenia, a w 40 gminach wzrost liczby osób objętych świadczeniem usług opiekuńczych. 11 gmin realizowało usługi opiekuńcze na tym samym poziomie.

Diagnoza świadczenia usług opiekuńczych na terenie powiatów woj. podlaskiego w 2021 roku wskazuje na dużą rozpiętość procentową gmin świadczących usługi opiekuńcze na terenie poszczególnych powiatów: od 40% (powiat zambrowski) do 100% gmin (powiat augustowski). Przedstawia się to następująco:

- **powiat augustowski** – 100% gmin świadczyło usługi opiekuńcze,
- **powiat białostocki** – 93,8% gmin,
- **powiat suwalski** – 90% gmin,
- **powiat bielski** – 87,5% gmin,
- **powiat kolneński** – 83,3% gmin,
- **powiat sejneński** – 80% gmin,
- **powiat moniecki** – 71,4% gmin,
- **powiat grajewski** – 66,7% gmin,

- **powiat sokólski** – 60% gmin,
- **powiat hajnowski i siemiatycki** – 55,6% gmin,
- **powiat łomżyński i wysokomazowiecki** – 50% gmin,
- **powiat zambrowski** – 40 % gmin.

Załącznik nr 1 do Informacji przestawia zestawienie świadczenia usług opiekuńczych w gminach w podziale na powiaty woj. podlaskiego w formie tabelarycznej.

P O D S U M O W A N I E

1. W 2021 roku na terenie woj. podlaskiego wzrosła liczba gmin świadczących usługi opiekuńcze o 5 gmin.
2. 28 gmin nie realizowało usług opiekuńczych zarówno w roku 2019 jak i w roku 2021, co stanowi 23,73% wszystkich gmin. Są to w głównej mierze gminy wiejskie – 23 gminy oraz gminy miejsko-wiejskie – 5 gmin. We wszystkich gminach miejskich usługi opiekuńcze są świadczone.
3. W 2021 roku spadła liczba osób objętych świadczeniem usług opiekuńczych oraz liczba świadczeń. Wskazać należy, że udział procentowy osób objętych usługami opiekuńczymi w ogólnej liczbie ludności pozostał na tym samym poziomie, pomimo spadku ludności woj. podlaskiego w porównaniu do roku 2019 o 13 091 osób. Spadł udział procentowy osób objętych usługami opiekuńczymi w ogólnej liczbie osób w wieku poprodukcyjnym, przy jednoczesnym wzroście tej grupy mieszkańców w ogólnej liczbie ludności (wzrost o 12 017 osób).
4. W 2021 roku widoczny jest zdecydowany wzrost kosztów usług opiekuńczych, pomimo spadku liczby osób nimi objętych i liczby świadczeń.
5. Tylko na terenie jednego powiatu 100% gmin realizuje usługi opiekuńcze. Dysproporcje pomiędzy powiatami sięgają nawet 60% gmin.

R E K O M E N D A C J E

Rekomenduje się przeprowadzenie w oparciu o niniejszą informację pogłębionej diagnozy dotyczącej stanu realizacji usług opiekuńczych przez gminy województwa podlaskiego, w tym ustalenie następujących obszarów:

- czy gminy monitorują sytuację potrzeb osób starszych, w tym potrzeby w zakresie dostępu do usług opiekuńczych oraz czy dokonują analiz tych potrzeb (czy posiadają informacje dot. liczby osób potrzebujących, mieszkających w gminie i zapotrzebowania na usługi opiekuńcze?)
- czy w OPS sporządzane są listy osób oczekujących na przyznanie usług opiekuńczych?
- w jaki sposób OPS informuje o możliwościach przyznania usług opiekuńczych?
- czy usługi przyznawane są tylko na wniosek osób zainteresowanych czy też przyznawane są z urzędu, (jaki jest odsetek takich decyzji)?
- czy są w gminie odmowy przyznania usług opiekuńczych i z jakiego powodu?
- czy oferta usług opiekuńczych OPS odpowiada zapotrzebowaniu na te usługi?

- kto jest bezpośrednim realizatorem usług opiekuńczych na terenie gminy?
- czy zdarzyły się przypadki rezygnacji ze świadczenia usług opiekuńczych lub ich części i z jakiego powodu?
- przyczyny nieświadczenia usług opiekuńczych przez gminy?
- jaki jest zakres usług opiekuńczych świadczonych osobom starszym w miejscu zamieszkania?
- czy określany jest zakres usług przewidzianych do wykonania u osób nimi objętych?
- jakie przygotowanie posiadają osoby świadczące usługi opiekuńcze?
- w jaki sposób nadzorowane jest świadczenie usług opiekuńczych przez OPS?

<u>Opracowano:</u>

Dział Badań i Analiz ROPS w Białymstoku